

ՀԱՎԵՐԺԻ ՃԱՄՓՈՐԴՆԵՐ

ՀՐԱՉԻԿ ՍԻՄՈՆՅԱՆ.

ՀԱՅԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՆԿԻՐՅԱԼՆ ՈՒ ԱԶԳԱՅԻՆ ԳՈՐԾԻՉԸ

Գիտամշակութային մեծ նվաճումներով աշխարհին հայտնի մեր ժողովուրդը աչքի է ընկել վառ անհատականություններով ու նվիրյալներով, որոնք անմնացորդ ծառայել ու ծառայում են իրենց հայրենի երկրին ու ժողովրդին: Այդ մարդկանց համար հաստատուն ու հանրօգուտ նկարագիր ունենալը գոյատևումի երանելի իմաստ է: Նման բարձր հատկանիշներով էր օժտված կատարյալ հայրենասեր հայի ու քաղաքացու տիպար, հասարակական-քաղաքական և ազգային գործիչ, գիտակրթական համակարգի տաղանդավոր կազմակերպիչ, ՀՀ պետական մրցանակի դափնեկիր, ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս Հրաչիկ Ռուբենի Սիմոնյանը: Նրա ապրած կյանքի 87 տարիները դեռ երկար են զգացնել տալու բեղմնավոր վաստակի արգասիքը:

Նա ծնվել է 1928 թ. դեկտեմբերի 8-ին Գորիսում: Զաղաքի միջնակարգ դպրոցն ավարտելուց հետո ընդունվել է Երևանի պետական համալսարանի պատմության ֆակուլտետը և գերազանց առաջադիմությամբ ավարտել 1952 թ.-ին: Աշխատանքային մկրտությունը ստացել է հարազատ շրջանում՝ գործուղվելով ծննդավայր որպես շրջանային թերթի պատասխանատու քարտուղար: Հաջորդ տարվանից աշխատանքի է անցել ՀԿԿ Գորիսի շրջկոմում, Նախ որպես հրահանգիչ, ապա բաժնի վարիչ: 1957 թ. ընտրվում է Նույն շրջկոմի գաղափարական գծով քարտուղար: 1959 թ. Հ. Սիմոնյանը մեկնում է Մոսկվա և ընդունվում ԽՄԿԿ կենտկոմին առընթեր հասարակական գիտությունների ակադեմիա, որն ավարտում է 1962 թ. և այնտեղ էլ Նույն տարում պաշտպանում թեկնածուական դիսերտացիա ու հրատարակում իբրև առաջին գիտական աշխատություն: Գալով Երևան՝ աշխատանքի է անցնում Մարքսիզմ-Լենինիզմի ինստիտուտի (ՄԼԻ) հայկական մասնաճյուղում (1962-1990 թթ.), սկզբում որպես ավագ գիտաշխատող, իսկ 1977-90 թթ.՝ որպես տնօրեն: 1966-77 թթ. միաժամանակ աշխատել է ՀԿԿ կենտկոմում՝ դասախոսական խմբի ղեկավարի, ապա՝ բաժնի վարիչի առաջին տեղակալի պաշտոններում: 1977-1990 թթ. Նա գլխավորել է նշված ինստիտուտի կոլեկտիվի աշխատանքը: 1990-1991 թթ. վարել է ՀՀ ԳԱԱ-ի պատմության և տնտեսագիտության բաժանմունքի ակադեմիկոս-քարտուղարի պաշ-

տոնը, իսկ 1991-1994 թթ. եղել է Սփյուռքահայության հետ մշակութային կապերի կոմիտեի նախագահ:

1994-2006 թթ. հանդիսացել է ՀՀ ԳԱԱ նախագահի խորհրդական, միաժամանակ (1999-2003 թթ.) ղեկավարել է Երևանի պետական համալսարանի Հայոց պատմության ամբիոնը: Տարբեր ժամանակներում Հ. Սիմոնյան եղել է շրջանային և քաղաքային խորհուրդների, ՀԽՍՀ Գերագույն խորհրդի և ՀՀ Ազգային ժողովի պատգամավոր, ՀԿԿ կենտկոմի անդամ: Հասարակական ակտիվ աշխատանքներ է կատարել՝ լինելով բազմաթիվ գիտական խորհուրդների, գիտական հանդեսների խմբագրական խորհուրդների կազմում, հանդիսացել է Հայաստանի ժողովրդական համալսարանների հանրապետական խորհրդի, Հայաստանի մտավորականության խորհրդի նախագահ և այլն: Իր ուսուցիչ Աշոտ Հովհաննիսյանի նման նա էլ հանրապետական և համամիութենական գիտական պարբերականներում հրատարակել է պատմական բնույթի բազմաթիվ գիտական հոդվածներ:

Շնորհիվ բնատուր ձիրքի, լայնախոհության, ինքնուրույն մտածելակերպի, գիտական ճշմարտությանը հասու լինելու համառության, վերլուծական մտածողության ու աշխատասիրության ակադեմիկոս Հ. Սիմոնյանն անգնահատելի դեր է խաղացել հարազատ ժողովրդի պատմության նոր և նորագույն շրջանի շատ հիմնահարցեր խորությամբ ուսումնասիրելու գործում: Նա հեղինակ է ավելի քան 40 մենագրության և շուրջ 400 գիտական հոդվածների:

1960-ական թթ. Սիմոնյանի գիտական հետաքրքրությունների ոլորտը հայկական սփյուռքն էր, հատկապես այնտեղ գործող հայ քաղաքական ուժերը, նրանց գործունեությունը, փոխհարաբերությունները, խորհրդային Հայաստանի նկատմամբ վերաբերմունքը: 1968թ. հրատարակվում է նրա «Սփյուռքահայությունը սոցիալ-քաղաքական պայթյալի ուղիներում» գիրքը: 1970-ական թթ. սկզբներից Սիմոնյանի գիտական հետաքրքրությունների կենտրոնում եղել են քաղաքական-փիլիսոփայական բնույթի հարցերը: Նա ընթերցողներին է ներկայացնում ծավալուն մենագրություններ՝ «Ինդուստրիալ հասարակության տեսությունները» (1973 թ.), «Արդի բուրժուական գաղափարախոսության քննադատական ուրվագծեր» (2 հատ., 1977 թ.), «Գիտատեխնիկական հեղափոխությունը և նրա սոցիալական հետևանքները» (1982 թ.) և այլն: Այդ աշխատություններում տրվում է բուրժուական գաղափարական մի շարք ուղղությունների ծագման ու զարգացման պատմությունը, դրանց հետագա փոխակերպումների փուլերն ու սոցիալ-դասակարգային էությունը: Գիտական մեծ արժեք է ներկայացնում 1980 թ. հրատարակված «Թուրք ազգային բուրժուազիայի գաղափարաբանությունը և քաղաքականությունը» ուսումնասիրությունը, որում հանգամանորեն բացահայտված են այդ գաղափարախոսության հիմնական բաղադրիչները՝ օսմանիզմ, իսլամիզմ, պանիսլամիզմ, թուրքիզմ, պանթուրքիզմ: Հանգամանորեն վերլուծելով հատկապես պանթուրքիզմի էությունը (ծայրահեղ շովինիզմ և մարդատյաց ռասիզմ)՝ հեղինակը կատարել է կարևոր եզրահանգումներ:

Գիտնականը միաժամանակ շարունակում է Հայաստանի և Անդրկովկասի կոմունիստական շարժման պատմության վերաբերյալ հարեւա գալ բազմաթիվ հրապարակումներով, եղել է «Հայաստանի կոմունիստական կուսակցության պատմության ուրվագծերի» (Երևան), «Անդրկովկասի կոմունիստական կազմակերպությունների պատմության ուրվագծեր» (Թիֆլիս) կոլեկտիվ աշխատությունների ստեղծողներից

մեկը և ընդհանրապես այդ տարիներին համարվում էր նշված թեմատիկայի խոշոր մասնագետներից մեկը Անդրկովկասում:

1970-ականների վերջերից Յ. Սիմոնյանի գիտական ուսումնասիրությունների միակ բնագավառը դառնում է հայագիտությունը: 1991 թ. լույս է տեսնում «Թուրք-հայկական հարաբերությունների պատմությունից» մենագրությունը: Մի շարք հրապարակումներից հետո՝ 1996 թ. երկու ստվարածավալ գրքերով ընթերցողի սեղանին է դրվում «Անդրանիկի ժամանակը» մեծարժեք աշխատությունը՝ գրված հայ ազգային-ազատագրական շարժման լայն համայնապատկերի վրա: Մենագրությունում առաջին անգամ շրջանառվում են հարյուրավոր նորահայտ արխիվային փաստաթղթեր և նյութեր: Աշխատությունը միանգամայն նոր խոսք է ազգային հերոսի կյանքի ու մարտական անցած ուղու մասին: Շարունակելով հայ ժողովրդի ազատագրական պայքարի պատմության խորքային պեղումները՝ Յ. Սիմոնյանը ստեղծում է «Ազատագրական պայքարի ուղիներում» հինգահատոր աշխատությունը, որի առաջին 2 հատորները լույս են տեսել 2003 թ., իսկ մյուս 2-ը՝ 2009 և 2010 թթ., հինգերորդ՝ վերջին հատորը՝ 2013 թ.: Ժամանակաշրջանի համաշխարհային իրադարձությունների լույսի ներքո այդ հատորներում բացահայտված են 1905-1914 թթ. հայոց պատմության նորանոր շերտեր: Յազարից ավելի էջեր ընդգրկող յուրաքանչյուր հատորում օգտագործված են բազմաթիվ աղբյուրներ՝ ՀՀ Ազգային արխիվի, Մատենադարանի, ազգային գործիչների անձնական արխիվների բազմաթիվ նյութեր, ժամանակի մամուլում զետեղված փաստեր, որոնց մեծ մասը առաջին անգամ են շրջանառության մեջ դրվում: Յ. Սիմոնյանը վերլուծել և համակողմանիորեն քննության է առել 20-րդ դարասկզբից մինչև Առաջին համաշխարհային պատերազմն ընկած ժամանակահատվածում Արևելյան և Արևմտյան Հայաստանում տեղի ունեցած դեպքերն ու իրադարձությունները և կատարել արժեքավոր եզրահանգումներ: Արժևորելով ականավոր գիտնականի մեծածավալ հինգհատորյակը՝ անհրաժեշտ է նշել, որ բոլոր հատորներն էլ աչքի են ընկնում իրենց ինքնատիպությամբ, գիտական խորաթափանցությամբ, փաստական հարուստ նյութերի բազմակողմանի վերլուծությամբ, կատարված եզրակացությունների տրամաբանությամբ ու գիտական նորույթով: Հայ ազատագրական պայքարին նվիրված այդ 5 հատորները գրվել են հեղինակին բնորոշ բարեխղճությամբ ու գիտական բարձր պատասխանատվությամբ: Պատմական փաստերի վերլուծության հիման վրա կատարված ինքնուրույն դատողությունները, անհրաժեշտ եզրակացություններն ու առաջարկները խիստ արդիական են, ունեն քաղաքական կարևոր նշանակություն՝ հատկապես պատմությունից դասեր քաղելու առումով: Այս ամենի շնորհիվ աշխատանքն արժանացավ ՀՀ պետական մրցանակի:

Դեռևս 2009 թ. ապրիլին, երբ լրանում էր Կիլիկիայի հայերի ջարդերի 100-ամյակը, այդ առիթով լույս տեսավ գիտնականի «Հայերի զանգվածային կոտորածները Կիլիկիայում (1909 թ. ապրիլ)» արժեքավոր ծավալուն մենագրությունը, որն իր վրա բևեռեց պատմաբանների և առհասարակ ընթերցող հասարակության ուշադրությունը: Այն անգլերենով թարգմանվել և հրատարակվել է Մեծ Բրիտանիայում: 2014 թ. հրատարակվեց Յ. Սիմոնյանի «1912-13 թթ. բալկանյան պատերազմները և հայերը» ստվարածավալ աշխատությունը, որտեղ ժամանակի հայկական մամուլի հրապարակումների, Հայաստանի, Ռուսաստանի և Բուլղարիայի արխիվներում պահպանված

փաստաթղթերի և նյութերի հիման վրա, ի մասնավորի, ներկայացված և վերլուծված է հայերի մասնակցությունը պատերազմական իրադարձություններին: Ինչպես տեսնում ենք, նշանավոր գիտնականի կետարյա վաստակը ծանրակշիռ է և ուսանելի:

1970 թ. Յ. Սիմոնյանը պաշտպանել է դոկտորական դիսերտացիա, իսկ մեկ տարի անց ստացել է պրոֆեսորի կոչում: Գիտության մեջ ներդրած ավանդի համար 1986 թ. նա ընտրվել է Հայաստանի գիտությունների ակադեմիայի թղթակից անդամ, իսկ 1996 թ.՝ իսկական անդամ:

Հայ ժողովրդի նորագույն ազգային-ազատագրական շրջանի պայքարի առաջին իսկ օրերից Յ. Սիմոնյանը արցախյան համաժողովրդական շարժման բովում էր: Զաջատեղյակ լինելով Կովկասյան Հայաստանը բաժան-բաժան անելու պատմությունը՝ նա իր գրչով ճշմարտությունը հաղորդում էր ժողովրդին: Չեն մոռացվել այդ տարիների նրա տասնյակ հոդվածներն ու հրապարակային ելույթները, որոնք խանդավառում էին մարդկանց: Լինելով ՀՀ Ազգային ժողովի պատգամավոր՝ նա հեղինակել և քննարկման է ներկայացրել որոշումների բազմաթիվ նախագծեր: Լինելով անկախության պայքարի ակունքներում նշանավոր գիտնականն իր ակտիվ մասնակցությամբ որոշակի նպաստ բերեց Հայաստանի երրորդ Հանրապետության հռչակման ու կայացման գործընթացին: Այդ տարիների պատմության շատ վավերագրեր ու նյութեր, որոնք արտացոլում են քաղաքական գործչի ու գիտնականի գործունեությունը, պահպանվում են ՀՀ Ազգային արխիվում (տե՛ս «Յ. Սիմոնյանի ֆոնդ»):

1964 թ.-ից Յ. Սիմոնյանը դասավանդել է ԵՊՀ պատմության և փիլիսոփայության ֆակուլտետներում, հանրապետության այլ բուհերում, գիտական զեկուցումներով հանդես է եկել Մոսկվայում, Լենինգրադում, Թբիլիսիում, Բաքվում, ԱՄՆ-ում, Ֆրանսիայում, Գերմանիայում և այլուր՝ ըստ արժանվույն ներկայացնելով հայրենի գիտության նվաճումները: Նրա գրվածքներից մի քանիսը լույս են տեսել Չեխոսլովակիայում, ԱՄՆ-ում, Լիբանանում, Իրանում:

Անկախությունից հետո մարքսիստական գաղափարախոսության քննադատությունը կամ մերժումը հասարակական գիտությունների ասպարեզում դժվարին կացություն ստեղծեց հատկապես պատմագիտության համար: Նոր և նորագույն պատմության շատ հարցեր պետք է միանգամայն նոր լուսաբանություն և մեկնաբանություն ստանային: Պահանջ առաջացավ շատ հիմնախնդիրներ լուսաբանել հանրամատչելի, բայց նորովի մոտեցումներով: Անհետաձգելի խնդիր էր հայոց պատմության բուհական նոր ծրագրերի ու դասագրքերի ստեղծումը, որին էլ ձեռնամուխ եղավ հայագետ պատմաբանը: Նրա անմիջական ղեկավարությամբ հայոց պատմության ամբիոնի դասախոսներից կազմված հեղինակային խումբը 2000 թ. հրատարակեց հայոց պատմության բուհական ծրագիրն ու դասագիրքը ոչ մասնագիտական ֆակուլտետների ուսանողության համար: Ակադեմիկոս Յ. Սիմոնյանի խմբագրությամբ պատրաստվեց և 2012 թ. հրատարակվեց հայոց պատմության բուհական դասագրքի լրամշակված և ամբողջացված տարբերակը, որի ռուսերեն հրատարակությունը լույս տեսավ 2014 թ.:

Տարիներ շարունակ դասավանդելով Երևանի պետական համալսարանի պատմության ֆակուլտետում՝ Յ. Սիմոնյանն իր գիտելիքներն ու իմացությունը անմնացորդ նվիրումով հաղորդել է ուսանողությանը՝ ղեկավարելով կուրսային և ավարտական աշխատանքներ, հոգածությամբ նպաստելով գիտական կադրերի

պատրաստմանը: Նրա սաներից շատերը աշխատում են հանրապետության գիտակրթական ու մշակութային բազմաբնույթ ոլորտներում՝ հաջողությամբ ղեկավարելով հանրապետության սոցիալ-տնտեսական և հասարակական-քաղաքական կյանքի բազմաթիվ հանգուցային բնագավառներ: Գիտությունն իր մեջ ամբարած մտավորականին գիտական անաչառության հետ մեկտեղ բնորոշ էր ազգային շահի գիտակցումն ու պետական մտածողությունը: Այդ որակներն էին, որ, իբրև դասախոս, գիտնական ու մանկավարժ, նա ջանում էր ներարկել երիտասարդ սերնդի մեջ: Տասնամյակներ շարունակ կատարած գիտամանկավարժական հայրենանվեր աշխատանքով ու անմնացորդ նվիրումով Հ. Սիմոնյանը մեծ հեղինակություն էր վայելում հանրապետական մտավորականության և ժողովրդի լայն շրջանակներում: Մինչև իր կյանքի վերջը նա երիտասարդական եռանդով ու ավյունով ծառայում էր իր հայրենիքին ու հարազատ ժողովրդին: Նույնիսկ իր կյանքի վերջին շրջանը լի էր ստեղծագործական բեղուն գործունեությամբ: Ներկայումս հրատարակման ընթացքում է նրա «Հայ հասարակական-քաղաքական միտքը և բալկանյան պատերազմները» մենագրությունը, «Անդրանիկի քաղաքական արդարացման պատմությունից» ռուսերեն աշխատությունը: Ռուսաստանի Դաշնությունում շուտով կիրատարակվի Հ. Սիմոնյանի «Ռուսական կայսրությունը և հայկական հարցը Առաջին աշխարհամարտի նախօրյակին» մեծածավալ ուսումնասիրությունը, իրանում կիրատարակվի «Հայերի դերը Իրանի սահմանադրական հեղափոխության մեջ» պարսկալեզու աշխատությունը: Այս օրերին լույս տեսավ նրա հուշերի գիրքը: Ցավոք կիսատ մնացին անվանի գիտնականի՝ Կովկասի փոխարքա Վորոնցով-Դաշկովին և պարսիկ մեծ պոետ Նիզամուն նվիրված աշխատությունները:

Ակադեմիկոս Հրաչիկ Ռուբենի Սիմոնյանը բացառիկ ունակություններով օժտված անհատականություն էր: Չարմանք էր պատճառում նրա աշխատասիրությունը: Նա մտավորականի բարձր տիպար էր՝ պարզ, անկեղծ ու բարյացակամ: Նրա մարդկային բարձր ու առաքինի հատկանիշներն էին համեստությունը, անսահման բարությունը, ազնվությունն ու գործին նվիրվածությունը, որոնց շնորհիվ վայելում էր շրջապատի և ուսանողության սերն ու հարգանքը: Հ. Սիմոնյանի գիտակրթական բեղուն գործունեությունը հայագիտությանն անմնացորդ նվիրյալի դաստիարակչական փայլուն օրինակ է:

ԵՊՀ պատմության ֆակուլտետի դեկան,
պատմական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
ԷՂԻԿ ՄԻՆԱՍՅԱՆ